

Petr Sak, Karolína Saková: Mládež na křižovatce. Sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace

Havlik, Radomir

Veröffentlichungsversion / Published Version

Rezension / review

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Havlik, R. (2005). Petr Sak, Karolína Saková: Mládež na křižovatce. Sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 41(1), 165-168. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-54981>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer Deposit-Lizenz (Keine Weiterverbreitung - keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Gewährt wird ein nicht exklusives, nicht übertragbares, persönliches und beschränktes Recht auf Nutzung dieses Dokuments. Dieses Dokument ist ausschließlich für den persönlichen, nicht-kommerziellen Gebrauch bestimmt. Auf sämtlichen Kopien dieses Dokuments müssen alle Urheberrechtshinweise und sonstigen Hinweise auf gesetzlichen Schutz beibehalten werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht in irgendeiner Weise abändern, noch dürfen Sie dieses Dokument für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Mit der Verwendung dieses Dokuments erkennen Sie die Nutzungsbedingungen an.

Terms of use:

This document is made available under Deposit Licence (No Redistribution - no modifications). We grant a non-exclusive, non-transferable, individual and limited right to using this document. This document is solely intended for your personal, non-commercial use. All of the copies of this documents must retain all copyright information and other information regarding legal protection. You are not allowed to alter this document in any way, to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public.

By using this particular document, you accept the above-stated conditions of use.

uznávanou jednoznačností. Kniha je pozoruhodná v několika ohledech. V českých podmínkách je Hana Librová jednou z mála publikujících autorů, kteří se permanentně, systematicky a sociologicky věnují otázkám environmentálního vědomí, proměnám hodnot a postojů sociálních aktérů ve vztahu k přírodě a možnostem či bariérám ekologicky šetrnějších životních stylů. Za druhé, výstupem z výzkumů a odborné práce Hany Librové není jen tato kniha, ale také dokumentární film a časopisecké reportáže, které na toto téma zpracovali spolupracovníci autorky. Kniha vzbudila velkou pozornost mezi žurnalisty, pět celých kapitol bylo dokonce čteno ve vysílání Českého rozhlasu. Spolu s těmito „sekundárními produkty“ je kniha dílem, které intenzivně komunikuje s veřejností, a nezvykle, ve srovnání s knižní produkcí českých sociologů, se jí daří oslovovat i mimoakademické publikum a být častým objektem nebo referenčním rámcem diskusí. Za třetí, a to je asi nejvýraznějším rysem publikace, kniha o *vlažných a váhavých* je psána s výjimečnou lehkostí, výrazným nadhledem a šarmantním vtípem. Obsahuje osobní sebereflexi autorky, sebeironii, přiznané spekulace a domněnky či bystré mikropostřehy z každodenního života. Kniha není psána ve stylu přísné vědeckosti, spíš by se dalo mluvit o „vášnivě sociologii“. Autorka, ve chvíli kdy píše, bojuje jako nelibostná socioložka i sama se sebou, se svým vlastním životním přesvědčením, protože téma vztahu člověka a přírody pro ni zdaleka není osobně neutrální.

Ivo Bystřičan

Petr Sak, Karolína Saková: *Mládež na křižovatce. Sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*
Praha, Svoboda Servis 2004, 240 s.

Recenzovaná publikace patří mezi ty, které hned při svém uvedení vyvolaly mediální zájem a polemiku zejména na internetu. Je to

dáno jednak aktuálností a obecnou zajímavostí tématu, jednak zřejmě i publicisticky vyhrocenou prezentací vybraných poznatků. I sama reakce na uvedení knihy znovu vyvolává otázku po možnostech a přínosech konkrétního empirického výzkumu a po formách jeho prezentace. Totiž jak snadné je nepochopení typu „jsou to známé věci i bez výzkumů“, je „banální fakt, že mládež je jiná“ apod. Recenzovaná práce sama však již na podobné výhrady odpovídá do jisté míry tím, že přesvědčivě dokladuje význam a užitečnost kvantifikace „známého“, ukazuje, že mládež je nejen jiná, ale zejména „v čem a jak je jiná“, a to především v čase. Výpověď o mládeži se tu tak stává do určité míry i výpovědí o vývoji společnosti a o jejích možnostech a perspektivách. Zaujmou nesporně rozdíly mládeže přelomu 20. a počátku 21. století od mládeže let devadesátých a normalizačních (doplňme – či dokonce ve srovnání s mládeží šedesátých let). Centrem zájmu jsou pak změny mládeže v průběhu transformace české společnosti. Práce ukazuje rovněž i povahu diferenciací této věkové sociální skupiny, precizuje naše poznání a především uvádí naše poznání o mládeži do širších kontextů.

Jak již vyplývá z úvodních odstavců, navazují autoři programově na publikaci P. Saka *Proměny české mládeže* (Praha 2000; recenzována v *Sociologickém časopise* č. 5/2002) a čtenář brzy sezná, že pro studium této své práce znalost předchozích *Proměn* v podstatě předpokládají.

Mládež na křižovatce je založena především na konkrétních empirických výzkumech realizovaných v rámci dvou grantů (MŠMT a Ministerstva kultury) v letech 2000–2002. Předností je, že tyto a další využití výzkumy jsou v přílohách identifikovány a stručně anotovány. Těžiště práce tkví v interpretaci těchto empirických dat a v jejich komparaci v čase. Podobně jako v *Proměnách* se nám tak vybavují věkové difference uvnitř mládeže samé. To je o to významnější, že autoři pracují s poměrně širokým vymezením mládeže od 15 do 30 let věku. Z hlediska společenských procesů, v jejichž rámci se mládež

vychází a jejímž je rovněž dílčím, někdy velmi významným (např. v procesu informatizace) subjektem, jsou pak velmi důležité odlišnosti mládeže stejného věku v čase vývoje společnosti. Podobně jako v recenzi k Proměnám i zde pokládám za škodu, že autoři nevyužili alespoň pro hrubé srovnání i poznatků řady dalších výzkumů, které v České republice probíhaly např. k tématu hodnot mládeže, volného času apod. Lze soudit, že by výsledky těchto šetření v mnohém závěry autorů podpořily, mnohé by uvedly do dalších zajímavých souvislostí.

Nosnou myšlenkou je sledování vybraných problémů v životě a vývoji mládeže v kontextu širších společenských změn, a to nejen změn transformačních, ale i změn, které vyplývají z probíhající evropské integrace, a z procesů, přibližujících nás informační společnosti. V souladu s podtitulem publikace je skutečně, nejen v explicitně takto zaměřených kapitolách, ale průřezově, věnována výrazná pozornost hodnotám, názorům a postojům, ale i dovednostem a připravenosti mládeže k její integraci do evropské kultury a struktur. Zřetelným přínosem autorské dvojice je pak již dlouhodobější sledování místa mládeže v rozvoji osvojení počítačové technologie a práce s informacemi i problémů a dopadů těchto procesů na životní styl a profil mládeže.

Podobně jako i v případě Proměn je i zde teoretickým koncepčním rámcem Sakovo rozpracování Kahudovy koncepce sociálního zrání a Sakovo pojetí životního pole, které autor zavádí a hlouběji vysvětluje již ve zmíněných Proměnách. I zde na několika místech tento koncept, který se ukazuje jako užitečný pro organizaci a interpretaci empirických dat, s nimiž autoři pracují, dále rozvíjí.

Formálně je text přehledně členěn, autoři jasně vyznačují hlavní myšlenky textu a pro čtenáře jsou velmi užitečná shrnutí a závěry u každého obsahového bloku. Užívané indexy jsou srozumitelně popsány a lze si většínou udělat poměrně jasnou představu o povaze empirických dat, která autoři interpretují a o která opírají svá tvrzení a závěry.

Hlavní problémovou orientaci prozradí i pohled na poměrně dobře propracovanou strukturu práce a rozvržení do kapitol.

První čtyři kapitoly jsou věnovány především analýze stavu a vývoje hodnot a hodnotových orientací a názorům a postojům mládeže a některým aktivitám a dovednostem, a to nejen v obecné poloze, ale především s přihlédnutím k procesům integrace mládeže do evropských struktur.

V 1. kapitole docházejí autoři na základě interpretace vývoje hodnot mládeže v průběhu 90. let a počátku tohoto století k závěru, že „pokračuje vyhraňování mládeže ve směru liberalismu, hédonismu, individualismu, egoismu a materiálních hodnot“ (s. 17). Zajímavým nástrojem je pak jejich konstrukce „indexu evropeizace“, který je sestaven z 19 znaků (k nim patří např. znalosti jazyků, různé formy kontaktů či práce v zahraničí, užívání e-mailu, konferencí apod.). Jednak je tento index významně spjat s diferenciací mládeže, jednak ukazuje významné vazby na hodnoty, které jsou v rozporu s převažujícím trendem vývoje hodnotových orientací mládeže jako celku. Index evropeizace totiž výrazně roste s růstem významu hodnoty životního prostředí, odpovědnosti za druhé, kvality života, sebezdokonalování, mezilidských vztahů, duchovních podnětů a aktivit atd.

Co se týká indexu komputerizace (sleduje vybavení a různé formy využívání informační technologie), nejsou souvislosti s hodnotami tak zřetelné. Je tu zřejmě výrazná „subkultura“ počítačových „fundamentalistů“ (v krajní hodnotě indexu blížící se hodnotě 5) a určitých skupin mládeže v současné době svázaných spíše s výraznou orientací na sebe, na preferenci tržních mechanismů, kariéru. Skupina významných uživatelů (index komputerizace kolem hodnoty 4) si ale zachovává přirozený odstup a jejich hodnoty nejsou na počítačích tak „závislé“. Je užitečné nahlédnout i do 9. kapitoly, v níž se autoři široce zabývají diferencovanými vztahy mládeže k informačním technologiím.

2. a 3. kapitola se zabývá postoji mládeže, a to k národnostním, etnickým skupi-

nám, dále pak k některým vybraným mládežnickým subkulturám (skinheadům, punkeřům, anarchistům). I zde podle mého názoru platí, že by bylo užitečné odkázat i na řadu dalších výzkumů, které se touto problematikou zabývaly. Naopak přínosem autorů je v relaci k rozsahu publikace poměrně rozsáhlý zájem o vztah mládeže k náboženství a k jeho směrům. Poukazují na to, že mládež je jednak významným nositelem sekularizačních tendencí, jednak se právě především mezi mládeží formuje nová spiritualita. Poměrně jednoduše je pojata problematika vztahů k společensko-politickým ideovým směrům. Je totiž ponecháno na tázaném, jak vymezí a odliší takové směry, jako je liberalismus, socialismus, konzervatismus, marxismus. Přesto se zde ukazuje jak zřejmá diferenciací podle věku nejen v rámci celku populace, ale i uvnitř mládeže samé, tak i jistý ústup od tradičních ideologií vůbec.

Zajímavá je 4. kapitola věnovaná české a evropské identitě a evropské integraci z pohledu mládeže. První části jsou věnovány dějinnému povědomí (nejdůležitější osobnost, období, postoj k dělení Československa) a jeho změnám mezi rokem 1992 a 2001. Škoda je, že se při interpretaci výsledků autoři více nezamysleli i nad úrovní současných znalostí dějepisu (především pak nejnovějších dějin) a postoji k jeho výuce ve vztahu k významu, který je dějinám přikládán. V další části je pozornost věnována otázce vlastenectví, hodnocení významu národa. Druhou stranou mince jsou pak postoje k EU a evropské integraci. V obou případech užívají autoři k postižení poměrně obsáhlých baterií výroků ohodnocených na 5stupňové škále. Docházejí k významnému závěru, že vlastenectví ani mezi mládeží není pokládáno za něco překonaného a současně že vlastenectví a evropanství nestojí proti sobě, ale naopak se vzájemně doplňují. V Sakově terminologii tak v současnosti proces sociálního zrání obsahuje proces osvojování sociálního prostoru – od rodiny, přes místní komunitu, region, národ až k evropské identitě. Poslední část je pak věnována významnému fakto-

ru tohoto zrání, a to osvojení si přiměřených jazykových znalostí.

5.–8. kapitola se zabývá již tradičními tématy pro výzkumy mládeže. Řadíme k nim především problematiku trávení mimopracovní doby a především volného času mládeže, která v mnohém také navazuje na poznatky a data uváděná již v Proměnách. Zajímavá je tu typologie orientací trávení volného času. Informativně poněkud chudší je kapitola věnovaná participaci mládeže na řízení, přesto je tu postížena významná skutečnost, a to nízká participace na veřejném a politickém životě a současně rostoucí angažmá na řídicích funkcích v profesním a ekonomickém životě. Mezi tradičními tématy v publikaci o mládeži žel nemůže v současnosti chybět kapitola o drogových závislostech (včetně alkoholismu a tabakismu), která konstatuje růst těchto závislostí a hypoteticky naznačuje možnost prohlubování dopadů této skutečnosti na další vývoj a potenciál společnosti. Kapitola o médiích navazuje v řadě aspektů na analýzu hodnot a volného času mládeže, zaměřuje se pak podrobněji na problematiku sledování televize a četby, stručně se dotýká i posluchu rozhlasu. Autoři zde shromažďují řadu nejnovějších poznatků, často kritických, poukazujících na pokles frekvence čtenářství, rostoucí úlohu televize a spíše její problematickou úlohu ve formování hodnot a vědomí mládeže. Výzkumy se zaměřují na zajímavá témata, jakými jsou např. očekávání mladých od TV, oblíbenost pořadů, hodnocení objektivnosti, pravdivosti a nestrannosti i rozporného působení TV (rozpor kritického hodnocení působení některých stanic a fakt jejich sledování). Z interpretací je znát zřetelné zaujetí problémem, které se promítá i do některých hodnocení (např. jednotlivých TV stanic). Ve všech případech autoři upozorňují i na rostoucí diferencovanost mládeže samé (především podle hlediska vzdělání) obracející se v jejím volném čase i vztahu k médiím.

I autoři sami vidí svůj největší přínos ve zkoumání využití a dopadů takových médií, jakými jsou PC a Internet. Jejich zájem se projevuje nejen četnými odkazy ve výkladu

předchozích témat, ale i tím, že této problematice věnují de facto dvě samostatné kapitoly. Jedna se zabývá komputizací společnosti – tedy především mládeže. Empirickými údaji o dostupnosti PC, přístupu k internetu, využívání moderních forem komunikace apod. autoři dokladují vznik tzv. digitální sociability, kdy v digitálním prostoru se vyvíjejí nová společenství fungující na bázi nových forem komunikace, které překračují hranice států a národů a vytvářejí nové sociální normy jednání. K těmto otázkám se autoři vrací i v poslední kapitole, v níž rozvíjejí koncept digitalizace životního pole mládeže, který uvozují odkazem na pojetí cyberkultury a argumentují údaji o mediálních aktivitách mládeže, daty a hypotézami o jejích rozporných dopadech. Mluví o rozšiřování životního pole v jeho složkách, ale současně o redukci vitálních složek ve prospěch virtuálních, o široké nabídce informací a nových forem komunikace, participace a sdružování a současně o hrozících negativních jevech, jakými mohou být prohlubující se sociální diferenciace, nové podoby a zdroje dominance a závislosti, izolace, nové formy manipulace, kolektivní hloupost virtuálního světa. V každém případě kniha navozuje vysokou potřebu orientovat budoucí výzkum mládeže (ale i sociologie výchovy, médií a dalších sociologických disciplín) k těmto tématům.

Empiricky zakotvený výklad představuje i kapitola, která se věnuje problematice velmi závažné, a to sociálně ekonomickému postavení mládeže a jeho reflexi mládeží samotnou. Těžiště spočívá v problematice zaměstnání. Ukazuje se i v této oblasti jasná diferenciace mládeže. Zajímavá jsou tu ekonomická očekávání a představy o perspektivách, budoucím uplatnění, podnikání ad. Z kapitoly je celkem zřejmé, že přece jen sociálně ekonomická problematika nepatří u autorů k jejich centrálním. Pravděpodobně v práci, která by nebyla zaměřena především na analýzu vlastních dat, by těmto otázkám mohla být věnována širší a hlubší pozornost.

Metodologicky se celku práce výrazně vymyká kapitola věnovaná životním cílům, pro-

blémům a drahám. Tato část, k jejímuž autorství se hlásí P. Sak sám, zřejmě může vyvolat řadu diskusí a polemik obecnější povahy. Vedle teoretického vymezení dále užívaných pojmů (sociologický koncept „životního scénáře“, životních drah atd.) tato kapitola zahrnuje empirické údaje, jak vidí své životní problémy a životní cíle mladí lidé. Celý výklad těchto problémů je zakomponován do vlastního výrazně angažovaného sociálně-politologického rozboru makrosociálních procesů, které vytvářely sociální, politický, ekonomický a duchovní prostor, v němž se mládež (i v mezigeneračním srovnání mládež 60. let) formovala.

I přes možný nesouhlas s některými závěry a hodnotícími soudy je celkově recenzovaná práce cenným zdrojem materiálů, o které se mohou opřít badatelé v oblasti sociologie výchovy a mládeže i učitelé i pracovníci s mládeží. Přináší i řadu zajímavých informací a inspirací pro rozvíjející se výzkum v oblasti moderních médií.

Radomír Havlík

Haldis Haukanes: *Velká dramata – obyčejné životy. Postkomunistické zkušenosti českého venkova*

Praha, Sociologické nakladatelství 2004, 187 s.

Nestává se příliš často, aby významná západní společenskovední studie vyšla dříve česky než v nějakém ze světových jazyků, a to ani v případě, pojednává-li o české revoluční transformaci; například monografie L. Holého, M. Myanta, M. Orensteina, J. Terry, mají-li vůbec české verze, prvně vyšly v angličtině. Tím spíše lze ocenit počín Sociologického nakladatelství, které vydalo upravenou disertační práci norské sociální antropoložky, založenou na terénním výzkumu na českém (tzv. Lipina) a moravském (Štíbořice) venkově v letech 1990–1995. Její autorka přitom byla ve vskutku záviděníhodné situaci – do Československa přijela v říjnu 1989, aby studovala socialistickou vesnici, a lapidárně řečeno „o několik měsíců později už socia-